

Cserey Zoltán

A JOBBÁGYSÁG HÁROMSZÉKEN AZ 1848-AS FORRADALOM IDEJÉN

A háromszéki forradalmi események sikere jórészt attól függött, hogy a jobbágyságot fel lehet-e sorakoztatni a haladást képviselő erők táborába. Ezt csak úgy lehetett elérni, ha a paraszti érdekek képviselete kellő hangsúllyal jelenik meg a döntéshozó fórumok előtt. Minderről az országgyűlés a május végi ülészakán kellett, hogy határozatot hozzon, a törvényes keretek azonban csak egy – bár nagy – lépést jelentettek a jobbágyfelszabadítás és az általános teherviselés gyakorlatba tétele irányában. A végső megoldás, valamint annak módozatai az önkormányzatok jóindulatától, majd a forradalmi átalakulásokat koordináló bizottságok demokratikus gondolkozásától függtek.

Háromszéken az 1848-as forradalom idején a lakosság körülbelül 45 százaléka volt jobbágy és zsellér. Ezek mintegy száz helyiségben elvegyülten éltek a katonacsaládokkal és nemesekkel. A jobbágy a földesúr által használatba kapott földterületért robottal, vagyis ingyen munkával tartozott. Ez a tehertétel rendkívüli változatosságot mutat vidékenként, falvanként, sőt nemesi birtokokként is. Általában az igavonó állattal rendelkezők számára hetenként két napot, a gyalogszerekeseknek pedig három vagy akár négy napot jelenthetett a robot. Dézsmakötelezettség hiányában a heti munka mennyisége meghaladta a vármegyei területeken szokásosat. A zsellérek legtöbb esetben hetenként egy napot teljesítettek munkaadójuknak.

A háromszéki jobbágyság életében erdélyi sorstársaikkal szemben az volt a fő különbség, hogy a dézsma (terményadó) itt nem volt szokásban. Ehelyett viszont különböző kerti munkákat, szövést-fonást, erdei gyümölcsök begyűjtését és ajándékokat (tyúk vagy tojás adását) többnyire rendszerességgel megkövetelték a nemesek.¹ Háromszék katonai határőrvidék lévén, a jobbágyok egy sor szolgáltatással tartoztak oda is: fuvarral, tűzifaadással, elszállásolással stb.

A parasztság a földesúri szolgáltatások mellett az általa fizetett adók révén az állam legbiztosabb fenntartója volt. Fájó sérelmei közé tartozott a megkülönböztetett köztelherviselés, amely csak őket és a katonanépeséget érintette.

A székelyföldi és természetesen a háromszéki jobbágyok sajátos viszonyait legjobban a székely örökséggel való kapcsolatuk fejezte ki. A parasztság nagy része a székely örökségen lakott. Az intézmény eredete visszanyúlik a földközösség bomlásáig, mely kötelek felzárulásakor az örökölhetővé vált telket nevezték székely örökségnek. Kezdetben adómentes és feudális szolgálattal nem terhelt családi birtok volt. E mentesség fejében tulajdonosaik ingyen tartoztak katonaszkodni. A család magvaszakadása esetén sem háramlott a királyra vagy fejedelemre, hanem a vérkonon vagy szomszéd örökölte. A székelyföldi jobbágyság kulcskérdése éppen az, hogy a székely örökségen települt jobbágy vagy zsellér, bár lényegileg úgy szolgált mint a vármegyékben az úrbéres, maga mégsem vállhatott azzá, hanem (a később hozott törvények értelmében) szerződésesnek, tehát magánjogi természetű jobbágyként tekintették, aki nem formálhatott tulajdonosi jogot az általa megművelt földhöz. Teljes jogú úrbéresnek csak azt a jobbágyot tekintették, aki olyan földesúri birtokon élt, amely régen királyi adományozás tárgyát képezte. Ilyen pedig nagyon kevés volt a Székelyföldön. Mindezek következtében az 1848-as jobbágyfelszabadítás itt sajátosan ment végbe, a jobbágyi rendre hátrányos módon. Természetesen ez ellen a jobbágyság minden rendelkezésre álló eszközzel küzdött.²

1848-ban az úrbéres vagy úrbéresnek elismert jobbágyok a vármegyei társaikhoz hasonló körülmények között állami kárpótlás mellett szabadulnak fel, a székely örökségeseknek vagy azoknak nyilvánítottaknak pedig meg kellett váltaniuk magukat és örökségüket.³ Gróf Teleki József kormányzó néhány nappal a magyarországi március 15-i események után, 1848. március 24-én jónak látta tisztázni a főkormányzék álláspontját a vidéki törvényhatóságokkal a kibontakozó mozgalmakkal kapcsolatban. Mindenképpen a törvényes, alkotmányos eszközök betartását látta a forradalmi változásokban való részvétel egyetlen járható útjának.⁴

Miután a háromszéki nemesség tudomást szerzett a pozsonyi jobbágyfelszabadító törvényről, az

¹ EGYED Ákos 1978, 18.

² Uo., 19.

³ EGYED Ákos 1981, 122.

⁴ Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy (a továbbiakban: SÁL), Fond 8, 5901.

április 11–12-i közgyűlésén maga is a felszabadítás mellett foglalt állást, s határozatban nyilvánította ki egyetértését az úrbériség teljes eltörlésével (földesúri kárpótlás mellett), ugyanakkor viszont megpróbálta menteni azt, amit még menteni lehetett. A leggyakrabban igénybe vett módszer az volt, hogy kitelepítették telkeikből a székely örökségeken lakó jobbágycsaládok egy részét, még az úrbéri törvény megszületése előtt. A dolgot megkönnyítette az a Háromszéken eléggé elterjedt szokás, hogy a szerződéses jobbágyok gyakran változtatták lakhelyüket, telküket, és ehhez sok esetben elég volt, ha a távozási szándékukat idejében bejelentették a földesuraknak. 1848 tavaszán elsősorban azokat a jobbágyokat költöztették ki, akiket már az előző években felszólítottak arra, hogy hagyják el telkeiket, illetve azokat, akik önként jelentették be távozási szándékukat, de az olyan családokat is eltávolították, akiktől valamilyen okból megakartak szabadulni, még mielőtt azok tulajdonjogot formálhattak volna az általuk művelt földre.⁵

A széki tisztviselek is azon voltak, hogy jó irányba befolyásolják az egyre izgatottabbá váló közhatalmat. A törvényesség betartásának szükségességét hangsúlyozták. 1848. május 12-én Péter Imre miklósvárszéki dúllóbiztos azzal nyugtatta az indulatos kedélyeket, hogy az úrbéresek a rájuk vonatkozó országos szabályozásig tartsák be az addig érvényben volt előírásokat.⁶ Az alkirálybíráknak kötelessége volt helyzetjelentésben tudósítani a szék vezetőjét a térségükben észlelt állapotokról. 1848. május 17-én Henter Sándor miklósvári alkirálybíró, május 19-én Horváth Károly orbaiszéki előljáró nyugtatta meg a szék vezetését az általuk észlelt békés hangulatról.⁷

Ám a jobbágyoktól valóban még a törvény megjelenése előtt igyekeztek megszabadulni a földesurak. Április 8-án a gróf Nemes Ábrahám ozsdolai jószágán jobbágyként dolgozó Veres Ferenc panaszkodott a tiszti hivatalnak, hogy az addig általa és elődei által használt telekről Szentpáli Ferenc gazdatiszt minden törvényes ok és hírtétel mellőzésével erőszakosan el akarja távolítani. Mondvacsinált ürügyként azt hozta fel ellene, hogy öreg és szolgálattételre tehetetlen, amelyet Veres Ferenc mint igaztalan állítást visszautasított. Arra kérte a széki hatóságot, hogy hassanak az udvari tisztre az erőszakos eljárás megszüntetése érdekében. A felettes szerv közbenjárásának úgy látszik foganatja volt, mert április 17-én olyan szerződést kötöttek Veres Ferencsel, hogy Szent György-naptól kezdve az általa bírt bennvaló és az ahhoz tartozó kert ellenében hetenként egy nap robot teljesítését vállalta, és – amennyiben igavonó állatra is szert

tehetne – a telekhez tartozó szántó területet is megkaphatja.⁸ Szerencsés esetben tekinthetjük az előbb említettet, mert az általános gyakorlat nem a jobbágyok érdekeit vette figyelembe. Április 22-én a tiszti hivatal felszólítja a sepsiszéki királybíró, hogy Deák Ferenc kökői jobbágyot költöztesse ki telkéről, mert Szentkirályi Zsigmond elég indokot hozott fel ellene. Kézdiszentléleken Zsidó Mihálynak adták tudtára, hogy Könczei Antal panasza következtében birtokáról mennie kell. Tamásfalvi Tusa Ferenc közadózót, a Hollaki familia jobbágyát végrehajtói kilakoltatással fenyegették. A példákat tovább lehetne sorolni.⁹

A földesuraknak jobbágyaikkal szembeni erőszakoskodó megnyilvánulásai az amúgy is meglévő feszültségek fokozódásához vezettek. A sepsiszéki királybírónak a felettesei meghagyták, hogy tekintettel a forradalmi helyzetre az úrbéresekkel szemben tapintatosabb bánásmódot alkalmazzon: „ezen forradalmi időben a törvény szigorú teljesítése mellett a körülményeket is tekintetbe kell venni, s minden a földesurak és úrbéresek közt előadódó úrbéri egyenetlenséget a legnagyobb ildommal elenyésztetni”.¹⁰

Jobbágyi részről a forradalom iránti elvárások helyzetük, életkörülményeik jobbulására vonatkoztak. Az erőszakos megnyilvánulások pedig az országgyűlés összeülése előtti várakozási időszaknak a türelmetlenségét is jelezték. Teleki József kormányzónak május 19-én küldött helyzetjelentésében az azt megelőző napok nemes–jobbágy összetűzéseiről számoltak be. Cserey Zsigmond Ozsdola határán lévő erdejét az ottani felbőszült adózók vágni kezdték, és csak villámsújtotta két társuk halála miatt hagyták abba. Szabó Károly zaláni huszárkatona a nemesség ellen bujtogatta falustársait, a szolgálat megtagadására és nemességellenes lázadásra buzdította a népet. Gróf Nemes Ábrahám ozsdolai havasra kihajtott ménését a közösség tagjai Hidvégre kergették, a gazdatisztet pedig bántalmazták. Az Altorján kialakult helyzetet így jellemzik: „a rendetlenség oly magas fokra hágott, hogy a helybeli biztosnak hozzám megküldött jelentése szerint a kiváltságos rendnek se személye, se vagyona nincs bátorságban”. Ikafalván Dénes Balázs ellen terveztek gyilkossági kísérletet. Hasonlóképpen Szentléleken a Könczei és az Orbán család több tagját is ezzel fenyegették. Esztelneken pedig Lengyel István parasztot agyonlőtték. Rétyen is a földesurak ellen ingerelték az adózókat a katonák, azt sugallván nekik, hogy robotterheiket tagadják meg, de a nemesség kiirtása is szóba került. Keresztes Józsefet és fiát meggyilkolással fenyegették. A rétyi súlyos fenyegetőzések nyomán kialakult helyzet kezelését Nagy

⁵ EGYED Ákos 1978, 4.

⁶ SÁL Fond 8, fasc. 451, nr. 201.

⁷ SÁL Fond 8, fasc. 451, nr. 223.

⁸ SÁL Fond 8, fasc. 451, nr. 5946.

⁹ EGYED Ákos 1978, 45.

¹⁰ SÁL Fond 8, fasc. 451, nr. 5946.

András királybíróra bízta, és ott az eset komolyságára való tekintettel katonai közbeavatkozás lehetőségét is fontolgatták. Horváth Albert főkirálybíró az elszaporodott különböző nemesellenes cselekedetek megfékezésére a kormányzótól kért cselekvési felhatalmazást: „*alázatosan kérem méltóztasson mindezen feljeltett esetek veszélyeztetése és a bátorság helyreállíthatósága végett mind általam, mind a kormányom alá bízott szék tisztsége által kért rögtön törvénybeli élést megengedtetni*”. Ilyen kiélezett társadalmi feszültségek láttán Teleki kormányzó a kezdődő országgyűlés munkálatai alóli felmentésben részesítette a főkirálybíró, mondván, hogy fontosabb számára, hogy úrrá lehessen az itteni eseményeken.¹¹

Hasonlóan vészterhes tudósításban számolt be Gazda József Torjáról, május 24-én, ahol állítása szerint senki, főként pedig a nemesség nincs biztonságban sem vagyona, sem személye szempontjából. A rend és nyugalom helyreállítását csak a határőrezredek bevonásával látta biztosíthatónak, vagy valamiféle rendőrség megszervezése által, mert szerinte újabb erőszakos foglalásoktól lehetett tartani.

Ebben a felbolydult társadalmi légkörben érkezett el az utolsó erdélyi rendi országgyűlés lebonyolításának az ideje. Több fontos kérdéstől is határozta ez alkalommal, de ezek közül is talán a legfontosabbak Erdély uniója Magyarországgal és a jobbágyság eltörlése, tehát az úrbériség megszüntetése volt. Az országgyűlés május 29-én kezdte el munkálatait, a jobbágyszabadító törvényt június 6-án fogadták el, és június 18-án lépett életbe. A földtulajdont illetően az erdélyi úrbéri törvény az adott helyzetet fogadta el: a földesúri saját használatú (allodiális) birtok nem lehet jobbágykézre, de a jobbágyok által művelt föld sem lehet nemesi tulajdon. Csak a székelységben kellett más mércét alkalmazni, mert ott eltérő viszonyok alakultak ki: a közterheket viselt székelyek földjüket nem veszíthették el.¹² Az úrbériség megszüntetését kimondó IV. Törvénycikk 6-ik pontja foglalkozott a Székelyfölddel: a székely örökség majorsági birtoknak számít, az ezen lakó jobbágyokra és zsellérekre a törvény előbbi rendelkezései nem érvényesek. Tehát ezek a földterületek nem kerülhettek ezután sem jobbágykézre, csak az adományos nemesi birtoktulajdon. A törvény említett kitétele a székely örökségről eredetileg az olyan katona székelyek és adózó gazdák birtokának védelmére volt hivatott, akik egy-két, jobbágy vagy zsellérnek nevezett parasztot fogadtak be napszámtétel fejében. De a törvény hatályát a nagyobb jobbágytartó nemesek is alkalmazták saját birtokukra, s így a Székelyföldön az összes szolgáló népességnek csak mintegy 10-13 százalékára terjedt

ki a jobbágytörvény felszabadító hatálya, amely a vármegyékben az úrbéreseket mind felszabadította.

A székelyföldi jobbágyszabadítás kérdésében felmerült egy furcsa ötlet, nevezetesen a székely népfellegel kitelepítése. Úgy látták, hogy Székelyföld, elsősorban Háromszék és Csíkszék túlnépesedett, a termőföld pedig túlságosan feldarabolódott, emiatt az sokak számára nem nyújt elegendő megélhetési lehetőséget. S ha az úrbérrendezés során a székely gazdát arra fogják kötelezni, hogy birtoka egy részéről lemondjon a jobbágya javára, abból súlyos belső zavarok következhetnek be. A tervzet szerint a népfellegelt kedvező és ösztönző feltételek mellett a Bánságba és Bácskába lehetett volna kitelepíteni.¹³

A földesúr és a jobbágyok viszonya június 18. után jószerével ugyanazt az utat követte Háromszéken is, mint mindenütt, ahol jobbágyok éltek. A parasztságnak az a része, amelyik eddig el szolgált, most mindenféle feudális függőségből következett szolgáltatását beszüntette. Erre vallanak a földesúri gazdaságok intézőinek panaszai, hogy a mezőgazdasági munkálatok kellős közepén munkaerő nélkül maradtak. Ezt a helyzetet kétféleképpen lehetett kezelni, vagy napszámosok szerződése által, vagy pedig a volt jobbágyokat arra kényszerítve, hogy továbbra is robotterhüket teljesítsék. Szaporodtak a jobbágyok beadványai, hiszen fokozódott a földesuraknak az a törekvése, hogy rendszeres munkára szorítsák volt jobbágyaikat. A zágoni székely örökséges jobbágyok panaszolták, hogy mivel ők olyan jószágban laknak, amely nem szabadulás alatt való, „*s mivel, amint közhiből vették észre, őket az eddigi súlyos terű alatt kívánják hagyni, arra kérik a kormánybiztost, intézkedjék, hogy nyerhetnének valahol szabad-lakó életet.*” Mivel a bizottság, amelynek döntenie kellett volna a nemesi földek úrbéri vagy majorsági jellegét illetően, a forradalom idején nem szállott ki a falvakba, gyakorlatilag a földbirtokostól függött, hogy elismeri-e jobbágyainak a földhöz való jogát, vagy sem.

Azoknak a székelyföldi jobbágyoknak a száma, akik a vármegyeiekhez hasonló feltételek mellett, tehát állami kártérítés útján szabadultak fel, igen kicsi volt. Ez Háromszék esetében még a többi székely székekhez hasonlítva is roppant kevésnek számított. Mindössze 121 családról volt szó, a 7876 közül, tehát százalékban kifejezve az elenyésző 1,5%-ot jelentette. A székely örökséges jobbágyok sorsa tehát nem dőlt el. Agyagfalván a Székely Nemzeti Gyűlés kinyilatkoztatta a székely székek minden lakójának a törvény előtti egyenlőségét és személyi szabadságát, és ennyiben állást foglalt a jobbágyszabadítás mellett, de nem bocsátkozott a vitás kérdések rendezésébe.¹⁴

¹¹ SÁL. Fond 8, fasc. 451, nr. 241.

¹² EGYED Ákos 2001, 126.

¹³ Uo., 134.

¹⁴ EGYED Ákos 1981, 130.

Háromszéken a robotot a jobbágyok fokozatosan hagyták abba. Torján június elején jelentették a földesurak a dúllónak a jobbágyok renitenskedő magatartását: „*az adózó rend közt megjelent a szabadság korszellem, hogy semmi esetre a heti tartozásukat fizetni nem akarják*” – báró Apor József telkén az addig békésen viselkedő jobbágyok az események hatására felbátorodtak, és követelték az általuk lakott földek tulajdonukba vételét.

A Gál- és Béli-udvarokhoz tartozó jobbágyok is megtagadták a heti szolgálat teljesítését. Minden ilyen esetben a széki vezetés dolga volt az igazságtétel. „*...földrészeit a hátralévő robotbeli számvetésre egy a királybíró által kirendelt számvető bizottság elejébe állítani és a tisztába hozandó hátralékrobotot akár munkával beszolgáltatni, akár pénzült befizettetni ne terheltessek*” – állt az utasításban. Kézdiszentléleken Könczei Károly jobbágyai nemcsak hogy megtagadták a robot köteleességüket, hanem a nemes úr elleni bujtogatástól és élete iránti fenyegetőzéstől sem riadtak vissza. Az ügy kivizsgálására Cseh Ignác táblabíró és Pótsa József dúllót bízták meg, azzal a felhatalmazással, hogy az úrbéreseket az elmaradt szolgálat teljesítésére kötelezzék. Az országgyűlés úrbérrendezési törvényének életbe lépéséig okozott munkakiesési károkat minden esetben a jobbágyoktól kellett volna behajtani. A kézdiszentléleki eset nem volt egyedülálló, mert a faluban özvegy Könczei Ferencné Ugron Veronika úrbéresei is megtagadták a hétszám-szolgálatot. Ez esetben is a törvényes előírásokra hivatkoztak, miszerint az elmaradott munkanapokat vagy természetben, vagy pénzben kell kiegyenlíteni. A nemesasszony Marti Pál nevezetű zsellére a munka megtagadását azzal indokolta, hogy falusfelei, Volonts Antal és Tompos Mihály megtiltották neki a további szolgálattételt. Ilyés Mihályné, miután tárgyalásra magához hívatta úrnője, mindenféle alázatot és engedelmességet elutasítva jelentette ki „*hogy én a kutyáknak parancsolok, nekik többet nem*”. Zsellerei ellenségeskedését látva Könczeiné a birtokáról való eltávolításukat kérte.¹⁵

A jobbágytörvény hatályba lépése után ennek a népszerűsítése volt az egyik fő feladat. Gróf Teleki József kormányzó 1848. június 17-én körlevélben értesítette a törvényhatóságokat, miszerint a jobbágyfelszabadítás és úrbérrendezés előírásainak minél pontosabb megismerése végett elegendő számú nyomtatványt küldenek szét, hogy mind a birtokosok, mind a volt úrbéresek pontosan tájékozódhassanak a törvény tartalmáról, ugyanakkor szakértők bevonására is szükség volt, akik a felmerülő tisztázatlan kérdésekre megfelelő választ adhatnak.¹⁶ A hatóságok erőfeszítései ellenére az elmaradott robotteljesítés

megtagadása általános méreteket öltött. Horváth Albert főkirálybíró 1848. június 24-én mind a négy hatósága alatti alkirálybíróknak utasításba foglalta: „*a felszabadult hatósága alatt állati úrbéreseket, mai szabad polgárokat ne terheltesen arra utasítani, miképpen ők lehető heti szolgálatbeli tartozásukat önkéntesen akár munkával, akár pénzbeli fizetéssel lefizetni el ne mulasszák*”. A felszabadított jobbágyok körében azonban a rábeszélésnek, a meggyőzésnek sok eredménye nem volt. Seethal János birtokosnak a főkirálybíróhoz címzett panaszában tehetetlen elkeseredettség tükröződik: „*a robottétel megszüntetését, minek tisztelettel fejet hajtok, de úrbéreseim egyáltalán mindnyájan több napokból álló restanciákkal tartoznak, s a robot megszüntetése alkalmatosságával mindnyájan oly nagy szabadsággal való élésre szilárdítottak, hogy az érintett restanciákat sem akarják megadni több ízbeli felszólítások után is*”. A törvény rosszul értelmezése, vagy annak figyelmen kívül hagyása az általánostól eltérő jelenségekhez is vezethetett. Zalánban az Apor Franciska jószágán lakó Sánta Imre azt nehezményezte, hogy noha az illetékesek nyilatkozatban hozták a közvélemény tudomására, hogy a törvény hatályba lépése után többet robotszolgálat nem létezik, a nemesasszony ennek további teljesítését követelte, és azzal fenyegetőzött, hogy a nem dolgozókat vagy nem fizetőket birtokáról eltávolítja. Nagy András királybíróknak szabták feladatul, hogy kihallgatás után a kérelmesnek törvényes elégtételt szolgáltatasson.

Panasszal volt tele a falvak társadalma: nemcsak a jobbágytartók elégedetlenkedtek a szabad sorsúvá váló embereik ellenkezése okán, de a parasztok is keserűséggel telítődtek a vélt vagy valós igazságtalanságok miatt. A szentiványi jobbágyok által a főkirálybíróknak küldött kifakadás a falvakon uralkodó feszültségekre világít rá. Henter Sándor igazságtalanságait, diktatorikus viselkedését panaszolják fel. A téli hétszámot nyáron nagy dologidőben követelte tőlük, saját gazdaságuk elhanyagolása árán. A földesúr gabonáját Brassóban és Szentgyörgyön árusították, de ha nem tudták eladni, és visszahozták az amúgy is szűkös mért portékát, sok esetben a sajátjukból kellett kipótolni. A napszámot belátása szerint követelte, ha neki úgy tetszett, két napszámot egynek tekintett. A robotbeli tartozásukat Szent György-naptól fogva Szentháromság vasárnapjáig teljesítették, a téli elmaradásokat viszont a munka különböző mennyisége miatt már nem voltak hajlandók elvégezni. Hálát adtak az Istennek, hogy végre megszabadultak a sarcoló, sanyargató földesúrnak való kiszolgáltatottság alól.

A jobbágyi siralmak Háromszék egész területét átfogták, nemcsak a robotbeli elmaradások terén tapasztalt erőszakosságot fájlalták, de a törvény

¹⁵ SÁL Fond 8, nr. 5946.

¹⁶ Uo.

számukra érvényes kirekesztő, diszkriminatív jelleget sem akarták elfogadni. A parasztemberrel az ő jogi jártassága mellett nehezen lehetett megértetni, hogy Erdély nagy részében a jobbágyok az általuk használt földek tulajdonosaivá váltak, ők pedig a történelmi fejlődés kedvezőtlen alakulása folytán a földhöz juttatásból kimaradtak. A barátosi jobbágy Bibó János, Bogdán Mózes, Kató János azt fájalta rendkívüli módon, hogy őseik évszázadokon keresztül a Balog és Horváth uradalmakat szolgálták, az utóbbi években a kegyetlen robot és úrbér az elviselhetetlenségig fokozódott, ezért kénytelenek voltak megválni használatban lévő földjeiktől, ahová idegenek szállottak be, de ők is rövid idő múlva továbbállottak a teljesíthetetlen feltételek miatt, így utánuk is mások jöttek. Kifogásolták: *„keserves szemmel nézzük, hogyha a mostani benne találtatók azon szerencsével járnak, mi a mostani hírek alatt zengedett, hogy ki hol találtatik, ott ítéltek, azaz úrbéresi jussal fejevert fog, ott rögtönös leszen. Mi pedig, akik számtalan adót adtunk, és a jussról szolgáltunk, szerencsétlenné leszünk, és a jussból kirekedünk, de a fentnevezett ügyünk megtérítéséért és minket a kegyelembe vételért meg nem szűnünk könyörögni, és jussunkba minket visszarendelni, és ha a felséges rendelet úgy jött, minket ott rögtönösíteni, és a mostan ott találtatottakat onnan mint adót nem fizetőket más lakba utasítani.”*¹⁷ Háromszék tisztsége 1848. július 29-i ülésén tárgyalta a beadványt, amelyet törvényellenesnek minősített, és elutasított.

Hasonló történetet mesélt el a kökői Kovács Mária, aki hét évvel azelőtt Kőkői Károly unszolására költözött hozzá, azzal az ígérettel, hogy férjével együtt élete végéig nála maradhatnak. A politikai változások azonban az uraság viselkedését merőben megváltoztatták. A nemesúr a két öreg szolgálójával szemben egyre kegyetlenebbül viselkedett, megverte őket, a portékáikat a házból kidobálta, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy őket birtokáról elűzze. A panasztevők a királyi biztoshoz címzett levelet azzal a kérelemmel zárták, hogy: *„azon emberségről megfélekedett urat, vagyis zsarnokot a felszabadulás korától és ezzel járó szabadalmakról értesíteni, hogy többé ne legyünk kénytelenek méltatlanságot szenvedni”*. Nagy András királybíró megbízták a kérelmesnek törvényes elégtételt szolgáltatni.

A házból, a bennvalóból, a termőföldről való kiszorulás a legtöbb jobbágyi panasz tárgya. Gelencei Tamás József is azt fájlatja, hogy 34 évet dolgozott családjá a grófi birtokon. 7 évvel ezelőtt a már idős házaspár helyett fiatalokat szerződtettek oda, ők pedig el kellett, hogy költözzenek. Tamás József kéri visszahelyezését született lakóhelyére. A tiszti hivatal

augusztus 5-i ülésén hozott válaszában közli, hogy a kérés nem teljesíthető. Olyan esettel is találkozunk, amikor az elkeseredett jobbágy egyszerűen nem hajlandó lakótelkét elhagyni. Ez történt Szentléleken a Könczei Antal birtokán lakó Zsidó Mihállyal, aki 1847. június 12-én törvényes számvetés mellett mondott le telkéről, szántó- és szénahelyéről. Kihasználva azonban a forradalmi helyzet nyújtotta lehetőséget, visszafoglalta elvesztett területeit. A hatóságoknak az lett volna a feladatuk, hogy karhatalom segítségével erőszakosan kilakoltassák a volt jobbágyot, de a körülmények kényszere óvatosságra intette őket, és a megoldást a főkormányzástól várták: *„a tulajdonosi jog szentségének biztosításáról”*. A zaláni jobbágy Toth András és Józsi Ferenc is, attól való félelmükben, hogy lakhelyüket elveszthetik, akár kárpótlást is készek voltak fizetni a nemesnek: *„minő rendeletből kíván minket lakhelyeinkből kihányni, javainkból megfosztani, nem átallja a haza törvénye ellen cselekedni, a jószágot készek vagyunk az illendőség kielégíteni, csak hogy mostan ahhoz járulandó birtokban maradhasunk, ha tudjuk is, hogy fizetünk, felséges urunkat szolgálni önkéntesen készek vagyunk”*.

A lisznyói zsellérek, minthogy gazdáik a törvény életbelépése után is hétszámzólgálatot követeltek tőlük, elbizonytalanodtak, nem tudták, mitévők legyenek, és a hatóság segítségét kérték, ahonnan a válasz nem is késlekedett: az úrbéri viszonyok megszüntetését elrendelő cikkely értelmében a kérelmezőket felmentették a további robotterhek alól. A zágoni jobbágyok is felmérték kilátástalan helyzetüket, és mint olyan személyek, akik székely örökséges területen laktak, reménytelenségükben segítségért fohászkodtak: *„csak hogy valahonnan, ahol vagy, nyerhessünk szabad-lakó életet, hogy így magunk és számos gyermekeink lehessünk királyunknak híven szolgáló szolgálói, mivel olyan jószágokban laktak némelyek, amely nem szabadulás alá való”*.

Gáll József sepsiszéki alkirálybíró 1848 novemberében a tiszti hivatalnak küldött jelentésében jelzi, hogy egyre gyakoribbak azok az esetek, amikor a jobbágy előzőleg bejelentette elköltözési szándékát, jószágáról lemondott, a földesúr pedig új munkaerőt szerződtetett helyébe. Ám a forradalmi események hatására a volt bérlők megváltoztatták elhatározásukat, és már nem voltak hajlandóak régi helyüket elhagyni.¹⁸ Mint látható, teljes volt a káosz, az elbizonytalanodás, az elkeseredés a jobbágyok részéről, a jobbágytartók pedig kihasználták embereik tudatlanságát, jogi járatlanságát, és így megpróbálták a régi viszonyokat továbbra is alkalmazni.

A nemzetőrség szervezése is ehetőséget kínált Háromszék-szerte a jobbágyoknak elégedetlenségük

¹⁷ Uo.¹⁸ Uo.

kinyilvánítására, amelyben sok esetben a katonalakosság részéről is partnerekre találtak. A sepsiszentgyörgyi események krónikása Székely Gergely és Daczó Gergely volt: „minden megfeszített igyekezetünk mellett is a mindenfelől csoportozó békétleneket egészében meg nem nyugtathattuk, sőt az ingerültséget annyira növekedni tapasztaltuk, hogy kitörésekre, személyeink megtámadására célzásokat vettünk észre. Ez okból célszerűnek láttuk bejelenteni, hogy ily körülmények között toborzási eljárásunkat tovább folytatni szinte lehetetlenné vált.” Nemcsak Sepsiszentgyörgyön, hanem más helyeken is zavargások közepette került sor a nemzetőrök megalakítására. Szentléleken és Torján is történtek incidensek: „nemcsak a közcsend, személy- és vagyonbátorságok veszélyeztetve volnának, hanem a közigazgatásnak hatóságát is tagadni kezdték volna, s ez ellen naponként szegülnének” – jegyzi meg a szemtanú Cseh Ignác alkirálybíró. Torján odáig fajultak az események, hogy a felizgatott jobbágyok Kézdivásárhelyre mentek, ahol az ezredparancsnoktól fegyvert követeltek. Jancsó János kézdivásárhelyi gombkötő mester tovább lázította az amúgy is feltűzelt embereket: „üsd agyon mind a nemesembert, akit találsz, mind kutya, mind csalo”. Dálnokon az elégedetlenkedők Lázár Dávid alkirálybíró halálosan megfenyegették. Veres János és Polgár Mihály katonák pedig arra biztatták a jobbágyokat, hogy úri szolgálatra ne menjenek, a robotot tagadják meg. A faluba táblabírókat rendeltek ki, azzal a feladattal, hogy a jobbágyoknak magyarázza el az országgyűlésen elfogadott törvények értelmét.

Gelencén is a nemzetőrök összeírásakor népes tömeg előtt Kádár József gyalogkatonája a jobbágyságot biztatta az állammal szembeni és úrbéres szolgálatuk megtagadására: „kentek az adót meg ne fizessék, kutyateremtette, mert ha unio van, egyformák vagyunk, én tudom azt, hogy kentek adóval addig tartoznak, míg más is fizet, akármerre csavarják a dolgot az urak, nincs többé úr”. Kökösben is feszült légkörben került sor a nemzetőrök toborzására, itt Orbók István gyalogkatonája és a hozzá csatlakozó Kökösi Bálint jobbágy uszította az összegyűlteket a nemesi szolgáltatások megtagadására és általános engedetlenségre.

A nemzetőrök szervezése jó alkalom volt tehát a felgyülemlett feszültségek napvilágra kerülésére. A katonák és jobbágyok szószólói pedig a nemesi szolgáltatások nyílt megtagadására uszították a falvak lakóit. A bujtogatók közül némelyeket veréssel és börtönnel büntettek. Kökösi Bálintot három hónapi börtönnel és 50 pálcaütéssel, pákói Üke Sándor napszámot szintén három havi börtönnel és 25 botütésre büntették.¹⁹

A székelyföldi nem jobbágy lakosság minden megtett annak érdekében, hogy népszerűsítse azt az esz-

mét, miszerint a székely örökség címén birtokolt földek nem tartozhatnak a kisajátítandó területek közé. A Székelyföld történelmi, katonai sajátosságait mindenáron bizonyítani törekedtek, és a jobbágylakosság viszonylagos jólétét, a kisebb mértékű jobbágyi szolgáltatásokat hangsúlyozták. Főleg a szomszédos Csíkszék esetében történt ez, ahol kiterjedt közföldek voltak, és a csíkiak ezek használati jogára hivatkozva nemcsak hogy elfogadták az erdélyi országgyűlés úrbéri törvénnyel kapcsolatos határozatait, de ahhoz mindenáron ragaszkodtak is. Az immár közös magyar országgyűlésen a székely örökség jogosságának erőltetése nem tett jó szolgálatot a társadalmi béke ügyének, és a csíki közgyűlés jobbágyellenes magatartása eltávolította egymástól az egyébként egy táborba tartozó katonai és jobbágylakosságot, eleve meghívva ezáltal a szabadságharcban a közös fellépést. Csíksomlyón az 1848. július 3-án tartott közgyűlés a magyar országgyűlésnek küldött üzenetében, annak a megállapításnak a hangoztatásával, hogy a jobbágyok a katonáknál jobb sorsban lennének, előbbieket ellenérszét váltotta ki: „a mostani rendszer mellett katonáskodó székelyeknél sokkal boldogabb emberek, ha egy helyről a földesúri ivadék megszaporoedása miatt kiszorulnak, másutt mindjárt helyt találnak, ha a szántó, úgy kaszáló kezükön nincsen, szabad erdő, legelő és egyéb regálisok használatából, és kivált a havas részekén kényelmesen megélhetnek”. Ezért kéri a törvényhozást, hogy a reális tények ismeretében ne fosszák meg a nemeseket a székely örökség birtoklásának lehetőségétől, de ha mindezek ellenére is „szabad föld terjesztése a szabad székely földön is szükségesnek láttatnék, minden birtoknak valóságos értéke szerint kármentesítettessenek a tulajdonosok”.²⁰

Háromszéken nem talált táptalajra a csíkiaknak a székely örökség érdekében kifejtett propagandatevékenysége. Az itteni vezetők a radikális Kis Komitéval az élen felismerték azt a ténytet, hogy a Habsburg-ellenes szabadságharc sikerének egyetlen esélye a társadalmi összefogás, a kiegyezés, a saját érdekek alárendelése a nagy általános közösségi érdekeknek, ami pedig az önvédelmi harc sikeres megszervezését eredményezte.

A jobbágyság számára tett jó szándékú lépések között említjük a tavaszi hónapok idején az alsócsernátoni népgyűlésen 1848. május 30-án történeteket, ahol a nagyszámú katonarendi és jobbágylakosság jelenlétében Pünköszt Gergely határőr tiszt hirdette ki az országgyűlés határozatát a jobbágyi terhek megszüntetéséről. Akkor, amikor minden társadalmi réteg saját érdekében mozdult, ennek a forradalmi tettnek a jelentősége igen nagy volt, a haladó erők összefogásának ügyét szolgálta.

¹⁹ CSEREY Zoltán 2006.

²⁰ SÁL Fond 8, nr. 5946.

1848 nyarán elszabadultak az indulatok, a nemesség és a jobbágyok között az ellentétek elmérgesedtek, mindinkább szétesett a tavasz folyamán oly ígéretesen alakult egységfront, s már-már beháború veszélye fenyegetett. Ez ellen léptek fel a forradalmárok, a haladó értelmiségiek. Biró Sándor lelkész új jobbágytörvényt kért, hogy a népi erők a haza érdekében elfoglalhassák helyüket. Az egyik fő követelés az volt, hogy azokat a jobbágyokat, akik önként vállalják a katonáskodást, telkeikben meg kell tartani. Végül is ez az álláspont győzött. A közteherviselés általánosítása érdekében pedig 1848. szeptember 16-án, a Sepsiszentgyörgyön tartott közgyűlés elhatározta a határőrség kötelezett-

ségének megosztását a katonarendűek, a nemesek és a jobbágyok között. Ezzel ismét reális esély nyílt a társadalmi erők szövetségének megszilárdítására, a közös gyakorlati fellépésre. Háromszéken nem tévesztették szem elől, hogy a határőri rendek mellett a Habsburg-ellenes önvédelem tömegalapját a volt jobbágyok és zsellérek jelentették, akik a jogegyenlőség kihirdetése után lelkesülten jelentkeztek a nemzetőri századokba.²¹

1848. november 28-án, azon a nevezetes székgyűlésen, ahol az önvédelem hivatalos kimondására került sor, Háromszék társadalma egységes akaratot képviselt: feltétel nélküli harcot hirdetett az idegen elnyomókkal szemben.

Cserey Zoltán – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10. RO-520055

Levéltári források

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy (SÁL)
– Fond 8: *Háromszék iratai (1677–1876)*

Irodalom

EGYED Ákos

1978 *Háromszék 1848–49*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1981 *Falu, város, civilizáció. Változatok a jobbágyfelszabadítás és zsellérkérdés történetéről a Székelyföldön (1848–1896)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

2001 *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

CSEREY Zoltán

2006 A háromszéki forradalom és szabadságharc kezdetei, a nemzetőrségek szervezése, *Háromszék*, 2006. március 15.

²¹ EGYED Ákos 1978, 68–89.

Iobăgimea în Trei Scaune în perioada revoluției de la 1848

(Rezumat)

În perioada premergătoare revoluției de la 1848, un procent de 45% din populația din Trei Scaune a fost formată din persoane aservite (iobagi și jeleri), care trăiau în circa 100 de localități, împreună cu familiile de grăniceri și de nobili. Situația iobagilor din Trei Scaune a fost mai precară decât cea a persoanelor cu același statut din comitate deoarece obligațiile lor n-au fost reglementate precis, iar loturile, pe care le foloseau (așa numitele „moșteniri secuiești”), nu erau transmisibile nici în cazul eliberării lor. În cursul eliberării iobagilor aceștia au fost împroprietăriți doar cu acele loturi, care se găseau sub incidența directă a coroanei, dar acestea erau neînsemnate cantitativ în regiune.

În pofida acestor neajunsuri persoanele aservite din regiune au participat cu entuziasm la evenimentele din timpul revoluției deoarece persoanele progresiste au reușit să-i convingă că situația lor se va îmbunătăți odată cu reușita revoluției.

Serfs in Háromszék Székely seat in the time of the revolution of 1848

(Abstract)

In the period before the 1848 revolution, 45% of the population of the Transylvanian Székely seat Háromszék was formed by dependent people (serfs and cotters) who lived in around 100 villages together with the board-guard and noble families. Their situation was worse compared to the same people who lived in the other parts of Transylvania, because their obligations weren't fully defined, and the properties (the so called "Székely succession") and the right to use them weren't assignable, not even after they were set free. With the process of liberation of the serfs, they were given only those lots that belonged directly to the Crown, but these ones were insignificant in the region.

In spite of their problems the serfs of the region took part with an enthusiastic attitude in the events of the revolution, being persuaded by the progressists to believe that their situation would be improved after their victory.